

**SOCIĀLO PAKALPOJUMU EFEKTIVITĀTE
UN RESURSU IZMANTOŠANAS
OPTIMIZĀCIJAS IESPĒJAS INVALĪDU
INTEGRĀCIJAS NODROŠINĀŠANĀ**

(Pasūtījuma līguma
uzskaites numurs LM 2002/18-5)

SIA ATTIKA E

Rīga, 2002.

SATURS

- I. Izpētes projekta mērķis, uzdevumi un metodika
- II. Nozares politikas analīze
- III. Funkciju sadales un saskaņotības institucionālā analīze
- IV. Speciālās izglītības pakalpojumu organizācija
- V. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu organizācija
- VI. Secinājumi un priekšlikumi
- VII. Pielikumi

I. IZPĒTES PROJEKTA MĒRKIS, UZDEVUMI UN METODIKA

1. Atbilstoši līgumam ar Labklājības ministriju (Valsts pasūtījuma identifikācijas Nr. – LM 2002/18-5) SIA "ATTIKA E" veica izpēti par tematu "Sociālo pakalpojumu efektivitāte un resursu izmantošanas optimizācijas iespējas invalīdu integrācijas nodrošināšanā".

Ministru kabinets 1998. gada 30. jūnijā akceptēja koncepciju "Vienādas iespējas visiem", kuras mērķis ir iezīmēt pamatnostādnes, lai radītu vienlīdzīgas iespējas visiem sabiedrības locekļiem veikt to lomu, kas ir normāla atkarībā no vecuma, dzimuma, sociālajiem un kultūras faktoriem katram invalīdam.

Pētījums ir nepieciešams, lai pilnveidotu valsts politiku invalīdu sociālās integrācijas nodrošināšanai atbilstoši koncepcijai "Vienotas iespējas visiem", kā arī, lai uzlabotu invalīdiem nodrošināmo pakalpojumu lietderību un efektivitāti noskaidrotu izglītības un nodarbinātības sfērās, kas kopumā sekmētu arī racionālāku valsts budžeta izmantošanu.

PĒTĪJUMA MĒRKIS

2. Mērķis: veikt invalīdiem pieejamo pakalpojumu efektivitātes analīzi izglītības un nodarbinātības jomās, lai sniegtu priekšlikumus par nepieciešamajiem pasākumiem invalīdu nodarbinātības pieauguma veicināšanā.

PĒTĪJUMA UZDEVUMI

3. Uzdevumi: 1. izvērtēt valsts politikas īstenošanas gaitu invalīdu izglītības un nodarbinātības jomā (saskaņā ar koncepciju "Vienādas iespējas visiem", kā arī likuma "Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību" prasībām (13. un 14. pants));

2. iegūt datus par atbilstošo sniegto pakalpojumu klāstu, resursiem, rezultātiem un klientu apmierinātību ar tiem, kā arī veikt efektivitātes analīzi;
3. noskaidrot invalīdu profesionālās rehabilitācijas un vajadzību atbilstību piedāvāto pakalpojumu veidiem, apjomam un izpildījuma kvalitātei;
4. identificēt institucionālās sadarbības problēmas (t.sk., iekļaujot attiecīgās NVO) minēto pakalpojumu organizācijā.

PĒTĪJUMA METODIKA

4. Izstrādājot metodiku, konsultanti vispirms definēja pētījuma priekšmetu un novērtēja to specifiku.

Sociālā palīdzība ir viena no valsts realizējamās politikas sfērām. Par to liecina gan atbilstoši konceptuālu un normatīvu dokumentu esamība (“Sociālās palīdzības sistēmas attīstības Baltā grāmata (1996.), likums “Par sociālo palīdzību (1995.), to nomainošais “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums” (spēkā no 01.01.2003.)), gan atbildīgo institūciju esamība valsts pārvaldē un pašvaldībās.

5. Sociālās palīdzības mērķis – sniegt personām, kuras nonākušas īpašās dzīves grūtībās un ne no viena cita nesaņem pietiekamu palīdzību, tādu atbalstu, kas nodrošinātu šo personu integrāciju sabiedrībā. Pie tam, prioritāriem tiek uzskatīti tādi atbalsta veidi un pakalpojumi, kas šādai personai attīsta pašpalīdzības iespējas.

Viena no šādām personu grupām ir cilvēki ar invaliditāti. Normatīvo aktu noteiktajā kārtībā viņiem ir tiesības saņemt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus.

6. Saskaņā ar likumu, profesionālā rehabilitācija tiek definēta kā pasākumu kopums, kas nodrošina profesionālo zināšanu un prasmju atjaunošanu vai attīstīšanu, arī jaunas profesijas apgūšanu, atbilstoši personas funkcionālo traucējumu veidam, smaguma pakāpei un iepriekš iegūtās izglītības un kvalifikācijas līmenim. Kā pasākumu kopums tā ir uzskatāma par valsts realizētās politikas apakšnozari, kas orientēta uz konkrētu mērķgrupu.

Profesionālā rehabilitācija tradicionāli ir tikusi uzskatīta par sociālās palīdzības apakšnozari, tomēr to var apskatīt arī izglītības un

nodarbinātības valsts politiku kontekstos, jo tās plānošanā un realizācijā ir iesaistītas dažādas publiskās pārvaldes institūcijas un sabiedriskās organizācijas. Piemēram, speciālisti apgalvo, ka profesionālā rehabilitācija vispirms ir profesionālā izglītība, - piemēroti klientam un augsti kvalitatīva, lai viņš varētu konkurēt darba tirgū. Līdz ar to, invalīdiem pieejamo izglītības un nodarbinātības pakalpojumu efektivitātes analīze iegūst kompleksu raksturu. Šī efektivitāte ir atkarīga no:

- pakalpojumu klāsta un kvalitātes atbilstības mērķgrupu vajadzībām;
- izmaksām;
- izpildes organizācijas;
- konceptuālās un normatīvās bāzes pilnīguma un kvalitātes;
- dažādu publiskās pārvaldes institūciju darbības saskaņotības;
- atbilstošu resursu pietiekamības un lietderīga izlietojuma.

7. 2002. gadā tika sagatavots “Sākuma ziņojums” par koncepciju “Vienādas iespējas visiem”. Tajā tika apkopota un analizēta informācija par reālo situāciju invalīdu integrācijas procesā, par veiktajiem pasākumiem un risināmajām problēmām.

Atšķirībā no “Sākuma ziņojuma” šī pētījuma priekšmets ir invalīdu izglītības un nodarbinātības valsts politika un tās realizācijas instrumenti, kas ir vieni no galvenajiem minēto pakalpojumu efektivitātes faktoriem.

8. Šādas analīzes mērķiem ir izstrādāta “Valsts pārvaldes fundamentālā pārskata veikšanas metodika”, kuru Ministru kabinets ir akceptējis 2002. gada 1. oktobrī.

Konsultanti uzskata, ka šīs metodikas elementi ir izmantojami dotā pētījuma ietvaros.

Atbilstoši metodikai, fundamentālā pārskata process sasaista veicamo funkciju un institucionālās sistēmas analīzi, stratēģiskās plānošanas un finanšu vadības novērtēšanu. Fundamentālā pārskata rezultātā tiek piedāvātas rekomendācijas, kuras ļauj paaugstināt valsts pārvaldes darbības kvalitatīvo un ekonomisko efektivitāti (“effectiveness” un “efficiency”).

Šī metodika var tikt izmantota dažādiem mērķiem un piemērota valsts politikas efektivitātes novērtēšanai dažādās jomās.

Tā paredz sekojošus soļus un atbilstoši izskatāmos jautājumus (skat. tabulu Nr. 1.).

Tabula Nr. 1.

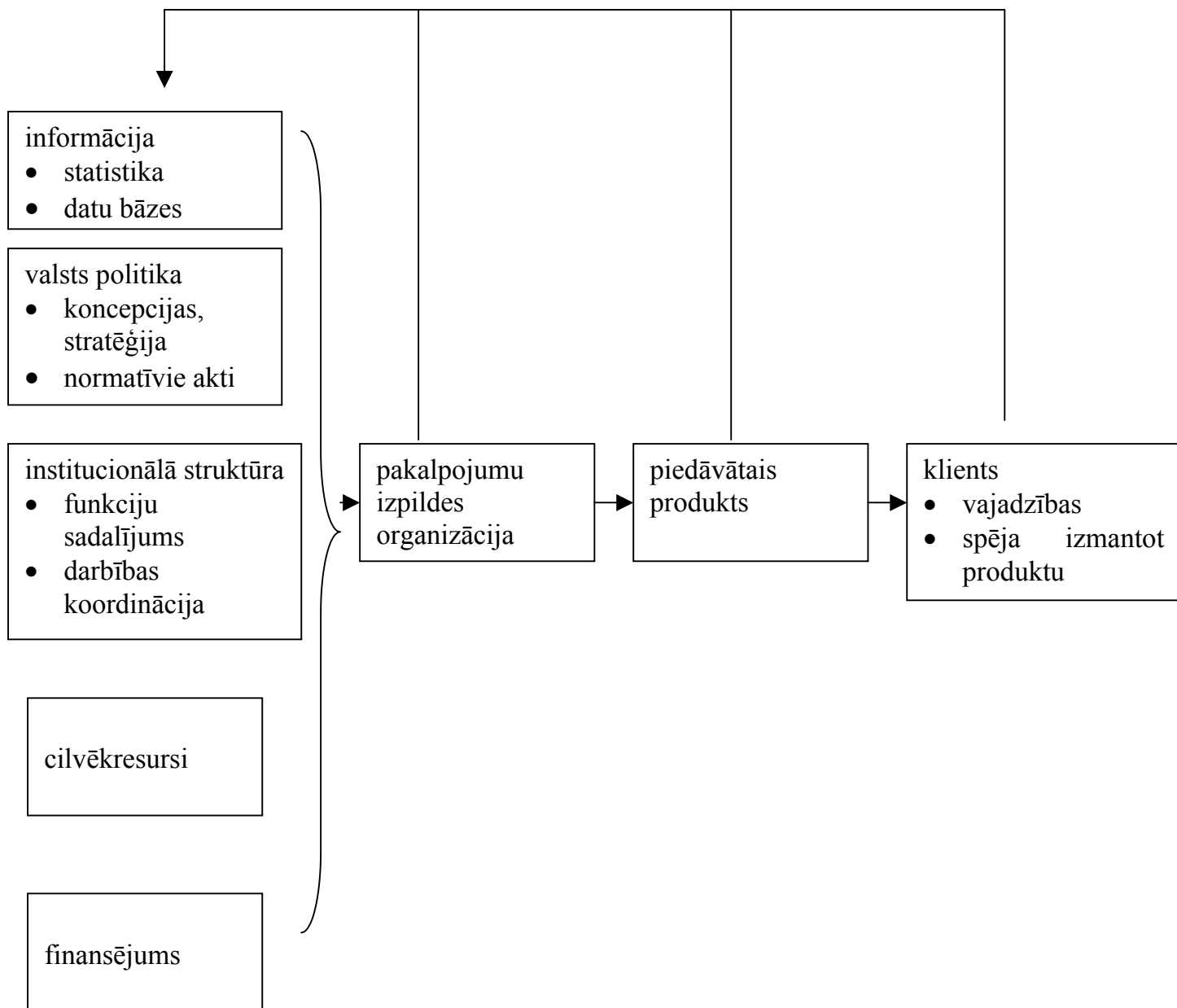
Fundamentālā pārskata jautājumi.

Pārskata posmi	Jautājumi
1. Stratēģiskās plānošanas analīze	Vai ir skaidri definēti nozares stratēģiskie mērķi un uzdevumi ?
2. Politikas saskaņotības un funkciju sadales analīze	Vai nozarē/politikas jomā ir skaidrs politiskās atbildības sadalījums starp ministrijām ? Vai nozares/politikas jomas funkcijas ir skaidri piesaistītas noteiktai programmas struktūrai ? Vai atbildība par programmas jomām ir atbilstoši sadalīta un vai funkcijas tiek veiktas atbilstošajās ministrijās ?
3. Budžeta analīze	Vai finansējums ir saskaņots ar rīcības programmu (plānu) ? Kāda ir izdevumu minimālā bāze ? Vai ir programmas/uzdevumi, kas netiek finansēti ? Vai ir iespējams rast ietaupījumus un novirzīt tos nefinansēto uzdevumu segšanai ?
4. Plānoto darbības rezultātu sasniegšanas un programmas ietekmes analīze	Vai programmām ir izvirzīti tādi mērķu/uzdevumu sasniegšanas rādītāji (rezultatīvie rādītāji), kas ir pietiekami skaidri izmērāmi, sasniedzami, orientēti uz rezultātu un tie ir saskaņoti ar izpildes laiku ? Kā darbības rezultatīvie rādītāji sekmē politikas mērķa sasniegšanu (sabiedrības problēmas risināšana) ?

9. Pamatojoties uz pētījuma priekšmeta specifiku un fundamentālā pārskata metodiku, konsultanti izstrādāja sekojošu pētījuma konceptuālo shēmu (skat. shēmu Nr. 1.).

Shēma Nr. 1.

Pētījuma konceptuālā shēma.

10. Pētījuma kvalitatīvā analīze pamatojas uz fundamentālā pārskata metodikas elementiem, un tās gaitā tiks atbildēts uz sekojošiem jautājumiem.

- Vai valstī ir izstrādāta vienota stratēģija cilvēku ar invaliditāti izglītības un nodarbinātības problēmu risināšanai ?
- Vai normatīvo dokumentu bāze ir saskanīga ar šo stratēģiju un pietiekama atbilstošas valsts politikas nodrošināšanai ?
- Vai tiek apkopota visa nepieciešamā informācija par cilvēku ar invaliditāti izglītības un nodarbinātības reālo situāciju, lai nodrošinātu efektīvas valsts politikas izstrādi un realizāciju ?
- Kā šo jautājumu risināšanā ir sadalītas iestāžu funkcijas ? Vai to izpildes koordinācijas mehānisms ir pietiekams ? Kā politikas realizācijā tiek iesaistītas NVO ?
- Vai pakalpojumus sniezošās iestādes nodrošina pietiekamu pakalpojumu klāstu vajadzīgajā apjomā ? Vai pastāv pakalpojumu rezultatīvo rādītāju sistēma, lai varētu novērtēt to efektivitāti ?
- Tāpat pētījumā ir paredzētas intervijas ar šo pakalpojumu klientiem, lai novērtētu viņu apmierinātību ar tiem un pakalpojumu praktisko efektivitāti.

Šī pētījuma ietvaros netiek veikta atbilstošā budžeta programmu analīze, jo ne visiem apskatītajiem pasākumiem var atrast budžeta programmās konkrēti noteiktus rādītājus, un daudzi no tiem ir finansēti no citiem avotiem.

II. NOZARES POLITIKAS ANALĪZE

11. Atbilstoši LR Ministru Kabineta Kārtības rullim, nozares valsts politikas dokumentu hierarhiju veido:

- pamatnostādnes, kuras ietver valdības politikas pamatprincipus, attīstības mērķus un prioritātes kādā noteiktā jomā vidējam termiņam (5 gadi) vai ilgtermiņam (10 gadi);
- programmas pamatnostādņu īstenošanai, kas nosaka galvenos rīcības virzienus, uzdevumus un sasniedzamo rezultātu;
- plāni – kā rīcības plānošanas dokumenti, kas ietver pasākumu kopumu noteiktā jomā;
- koncepcijas – dokumenti politikas sagatavošanai par nepieciešamo rīcību noteiktas problēmas risināšanā, kas tiek sagatavota pirms tiesību aktu projektu izstrādes; koncepcija izstrādā, ja pastāv atšķirīgi problēmas risinājuma varianti un neviens no tiem nav minēts attiecīgās jomas pamatnostādnēs.

Cilvēku ar invaliditāti izglītības un nodarbinātības valsts politika formulēta nav valdības pamatnostādņu vai programmu veidā. Pašlaik tās pamatu veido koncepcija “Vienādas iespējas visiem” (pieņemta 30.06.98. protokols Nr. 34, 36§), kā arī atsevišķas sadaļas citos konceptuālajos un normatīvajos dokumentos.

12. Šī koncepcija ir pozitīvi vērtējums mēģinājums apzināt invalīdu integrācijas sabiedrībā situāciju un problēmas, kā arī veido koordinētu pasākumu plānu invalīdiem sniedzamās palīdzības un pakalpojumu jomā. Tomēr, tā ir jāuzskata tikai par sākotnēju iniciatīvu, jo neaptver visas valsts politikas dokumentu funkcijas.

12.1. Vispirms, būtu jāformulē stratēģiskās prioritātes ilgtermiņa un vidēja termiņa valsts politikai, kas nodrošinātu invalīdu integrāciju sabiedrībā. Šīs prioritātes veidotu pamatu “Latvijas modelim”, līdzīgi tam, kā šajā jomā speciālisti runā par “Skandināvijas modeli”, “Vācijas modeli” u.tml.

Lai arī koncepcijas mērķis ir “iezīmēt pamatnostādnes”, tomēr šeit tās ir izteiktas kā atsevišķi starptautiskajā praksē atzīti vispārēji principi. “Latvijas modelim” būtu skaidri jādefinē:

- valsts prioritārās palīdzības formas (pensiju sistēma, pabalstu sistēma u.c.);
- invaliditātes noteikšana vienota kārtība (metodiskie principi u.c.);
- institūciju (valsts iestādes, pārvaldības, NVO) atbildības sadalījums ilgtermiņa perspektīvā, konkrēti, - izglītības un profesionālās rehabilitācijas jomā;
- profesionālās rehabilitācijas sistēma (piemēram, kā kompetencē ir profesionālās piemērotības noteikšana, ja tāda tiek atzīta par nepieciešamu; vai jāizstrādā atbilstoši normatīvie akti kritēriju piemērošanai utt.);
- prioritātēm atbilstoši galvenie rezultatīvie rādītāji (iespeju robežās – kvantitatīvā izteiksmē);
- invalīdu nodarbinātības veicināšanas pamatmehānismi;
- pakalpojumu organizācijas un struktūras izmaiņas citu valsts reformu kontekstā (piemēram, reģionālā un administratīvi teritoriālā reforma).

12.2. Pamatojoties uz situāciju analīzi, koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” ir izstrādāts detalizēts rīcības plāns sešos darbības virzienos. Tomēr tas:

- nesakņojas kopējā stratēģijā, “Latvijas modelī”;
- nav uzskatāms par vienotu valsts programmu, jo to nepavada atbilstoša budžeta programma un atsevišķu pasākumu izpilde ir sadalīta dažādām institūcijām.

13. Konceptuālo un normatīvo dokumentu analīze un ekspertintervijas ļāva identificēt vairākas praktiskas problēmas, kas izriet no iepriekš minētā.

13.1. Vienotas terminoloģijas trūkums. Invalīda jēdziens ir definēts likumā “Par invalīdu medicīnisko un sociālo aizsardzību” (29.10.92.) un lietots visos turpmāk izdotajos atbilstošos normatīvajos aktos. Tomēr dažādos dokumentos, statistiskajos apkopojumos un pētījumos, speciālistu leksikā tiek lietoti arī jēdzieni “cilvēks ar invaliditāti”, “persona ar funkcionāliem traucējumiem”, “cilvēks ar speciālām vajadzībām”, kā arī “bērni

invalīdi” un “bērni, kas saņem invaliditātes pabalstu”. To nozīmju līdzvērtīgums vai atšķirību nianse nav oficiāli skaidrotas, un tas var radīt pārpratumus. Tā, piemēram, kādā intervijā tika apgalvots: “Atskaitēs, kas mums jāiesniedz, nav prasīts skolēnu invalīdu skaits. Mēs apkopojam tikai datus par skolēniem ar fiziskas un garīgas attīstības traucējumiem...”

13.2. Lai izstrādātu pamatotu un efektīvu valsts politiku kādā no jomām, politikas veidotājiem ir nepieciešama regulāra un salīdzināma informācija par šīs jomas reālo situāciju un izmaiņu tendencēm. Arī Konceptija sadaļa 4.6.) nosaka uzdevumu: “Izveidot pieejamu un vienotu informācijas sistēmu par invalīdiem.”

Tomēr, pētījuma gaitā nācās konstatēt kvalitatīvas statistiskās informācijas sistēmas trūkumu par invalīdu izglītību un nodarbinātību.

Pirmkārt, nav oficiālu datu par skolēniem invalīdiem profesionālās izglītības mācību iestādēs, kā arī par viņu apgūstamajām profesijām; šie skolēni mācās kopējā plūsmā, savas problēmas pat slēpj no pedagogiem un citiem audzēkņiem, jo negrib ar tām atšķirties no citiem.

Par to liecina kāda skolotāja apgalvojums intervijā: “Man šķiet, ka audzēknis X varētu būt invalīds, taču tie ir tikai mani vērojumi, es to skaidri nezinu”.

Otrkārt, līdzīga situācija ir Latvijas augstskolās. Piemēram, Latvijas universitātes Studiju informācijas centrā nav datu par studentiem ar invaliditāti. Telefonaptauja liecina, ka LU un LLU fakultātēs par šādiem studentiem uzzina tikai tādā gadījumā, ja viņi lūdz mācību maksas vai citus atvieglojumus.

Treškārt, Attiecībā uz LR vispārizglītošajām dienas skolām Izglītības un zinātnes ministrija apkopo datus tikai par skolēnu skaitu ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem, bet arī šeit ir jāsastopas ar noteiktām problēmām (skat. zemāk); viņu mācības raksturojoša detalizētāka informācija netiek vākta.

Ceturtkārt, arī par speciālo izglītību iespējams saņemt tikai ļoti vispārīgus datus (skolu, klašu, audzēkņu, imbecīlo bērnu, invaliditātes pabalstu saņemošo skaits). Šajā statistikā

ir norādīts arī arodklašu un šo apmācību saņemošo audzēkņu skaits, taču nav norādes uz apgūstamajām programmām un profesijām, un – vai visi no viņiem ir invalīdi.

Piektkārt, izglītības pakalpojumu izmaksas uz vienu audzēkni dažādu tipa iestādēs un izglītības programmās netiek aprēķinātas. Līdz ar to, nav iespējama šo pakalpojumu efektivitātes analīze finansu un vispārējās vadības vajadzībām.

Līdz ar to jāsecina, ka izglītības jomā netiek apkopoti būtiski pamatdati, nemaz jau nerunājot par statistisko indikatoru sistēmu, kas nodrošinātu atbilstošu lēmumu pieņemšanu valsts politikas pilnveidošanai, kā arī realizējamās politikas monitoringu.

13.3. Profesionālās rehabilitācijas datu jomā situācija ir nedaudz labāka, tomēr to apkopošanu vienotā sistēmā apgrūtina institucionālā sadrumstalotība. Šeit situācija ir sekojoša.

Pirmkārt, LM Nodarbinātības valsts dienests apkopo un analizē informāciju par bezdarbnieku apmācībām iesaistītajiem invalīdiem, invalīdu nodarbinātību, pilotprojektu rezultātiem par subsidētajām darba vietām. Tas ļauj novērtēt dienesta pasākumu efektivitāti.

Otrkārt, arī profesionālās rehabilitācijas iestādēs, kas ir LM Sociālās palīdzības fonda padotībā, var iegūt datus par šīs rehabilitācijas rezultātiem (piemēram, darbā iestājušos absolventu skaits u.c.).

Treškārt, atsevišķi pasākumi invalīdu profesionālajā rehabilitācijā un nodarbinātības veicināšanā notiek pašvaldībās un sabiedriskajās organizācijās projektu veidā, taču apkopojošas informācijas par tiem nav. Ja arī datu vākšana tiek organizēta, tad uz informācijas pieprasījuma anketām liela daļa pašvaldību un nevalstisko organizāciju neatbild.

13.4. Pētījuma gaitā radās situācija, kad kādā no iestādēm ATTIKA E konsultantiem attiecās sniegt datus par konkrētu invalīdu vārdu, uzvārdu, dzīves vietu un telefonu, kas būtu nepieciešama individuālu interviju organizēšanai, atsaucoties uz “Fizisko personu datu aizsardzības likumu” (24.10.2002.).

Patiešām, šī likuma 11. pants nosaka, ka sensitīvo personas datu (t. sk. informācija par personas veselību) apstrāde ir aizliegta, paredzot virkni konkrētu izņēmumu. Starp šādiem izņēmumiem nav minēta datu apstrāde, kas būtu nepieciešama izglītības pakalpojumu sniegšanai, kā arī pētniecības mērķiem. Panta 9. sadaļa nosaka tās iespējamību vienīgi statistiskiem pētījumiem, ko veic Centrālā statistikas pārvalde.

14. Jāsecina, ka koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” sadaļā 4. 6. minētais pasākums – “izveidot pieejamu un vienotu informācijas sistēmu par invalīdiem” netiek veikts, un tā izpildē, it īpaši izglītības jomā, paredzami būtiski šķēršļi, kuri izriet arī no esošās likumdošanas.

III. FUNKCIJU SADALES UN SASKAŅOTĪBAS INSTITUCIONĀLĀ ANALĪZE.

15. Viens no koncepcijas “Vienādas iespējas visiem” paredzētajiem rezultātiem ir izveidot sistēmu, kas nodrošinās nepārtrauktu rehabilitācijas procesu. Attiecībā uz izglītības un nodarbinātības jomu tas nozīmētu pēctecīgus un koordinētus pasākumus vispārējās izglītības, arodorientācijas, arodapmācības un darbā iekārtošanas nodrošināšanai. To mērķis – invalīdu pietiekama konkurētspēja darba tirgū, kas kopīgi jānodrošina Izglītības un zinātnes ministrijai, Labklājības ministrijai, pašvaldībām un konkrētiem pakalpojumu sniedzējiem.

16. Normatīvie akti pašreiz paredz sekojošu kompetenču sadalījumu.

16.1. “Izglītības likumā” (1. pants, 24. sadaļa) speciālā izglītība tiek definēta kā “personām ar speciālām vajadzībām un veselības traucējumiem vai arī speciālām vai veselības traucējumiem adaptēta vispārējā un profesionālā izglītība”. Speciālās izglītības programmas, atbilstoši “Vispārējās izglītības likumam”, nodrošina vispārējo darba praktisko iemaņu un profesionālās ievirzes izglītību izglītojamajiem ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem un speciālām vajadzībām...” (49. pants, 1. sadaļa).

16.2. Ne “Profesionālās izglītības likumā”, ne arī “Augstskolu likumā” nav minēts ne vārds par speciālām izglītības programmām invalīdiem vai izglītojamajiem ar speciālām vajadzībām. Neviens likums nenosaka arī Izglītības un zinātnes ministrijas atbildību speciālās izglītības jomā. Vispārējā izglītības departamenta funkcijās gan ir uzrādīta “speciālo izglītību reglamentējošo normatīvo aktu izstrāde”, uz to attiecas arī programmu paraugu izstrāde un licenzēšana, u.c. Tomēr tas vēl nenozīmē speciālās izglītības attīstības vadību. Salīdzinājumam jāmin kaut vai funkcija: “Etnisko minoritāšu izglītības pārraudzība”, kas kaut netieši, šādu vadību paredz. Tāpēc zīmīgi ir tas, ka “Izglītības attīstības koncepcijā 2002. – 2005. gadam” sadaļa 6.2.6. par speciālo izglītību atrodama nodaļā “Izglītības

pieejamība”, bet sadalās par vispārējo, profesionālo un augstāko izglītību nav ne vārda par invalīdiem.

16.3. Speciālās izglītības nodrošināšanā ļoti svarīga loma ir pašvaldībām, kuras, saskaņojot ar Izglītības un zinātnes ministriju, “dibina, reorganizē un likvidē internātskolas, speciālās skolas un klases bērniem ar speciālajām vajadzībām, profesionālās izglītības iestādes, izņemot valsts un privātās izglītības iestādes” (“Izglītības likums”, 17. pants, sadaļa 3.1.).

Internātskolām un speciālajām skolām, kas gandrīz visas ir pašvaldību dibinājums, ir ļoti liels īpatsvars speciālās izglītības nodrošināšanā – 82,4% no visām iestādēm, kas piedāvā speciālās izglītības iespējas (skat. zemāk).

Pašvaldības, kuru vara ir relatīvi autonoma, var pieņemt organizatoriskos lēmumus atbilstoši vietējai situācijai, savām interesēm un finansiālajām iespējām, īpaši nerēķinoties ar politikas vispārējām pamatnostādnēm. Tās nodrošina speciālo izglītības iestāžu un internātskolu uzturēšanu atbilstoši budžeta mērķdotācijām.

Tātad, ir atbildīgie par speciālās izglītības īstenošanas atsevišķiem aspektiem. Taču viena galvenā atbildīgā nav. Izglītības un zinātnes ministrija var apgalvot, ka tā kompetencē ir normatīvo aktu izstrāde un izglītības satura vispārējie jautājumi, bet pašvaldības – ka rūpējas tikai par šo iestāžu uzturēšanu.

Arī koncepcijā “Vienādas iespējas visiem” paredzētā institūcijas izveide, kas sekotu bērnu invalīdu attīstībai no traucējumu noteikšanas brīža un izstrādātu, grozītu individuālās izglītības programmas, sekotu to realizācijai – nav veikta.

Šāda atbildības fragmentācija arī izskaidro, kāpēc nav pietiekamu datu par norisēm speciālās izglītības jomā.

Vēl jāpiezīmē, ka atsevišķus speciālās izglītības pakalpojumus jaunieši varēja saņemt profesionālās rehabilitācijas ietvaros, ko organizēja Labklājības ministrijai padotās iestādes, taču ar 01.01.2002. stājās spēkā LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 383. “Kārtība, kādā personas saņem profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus, un prasības profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniedzējiem”, kuru 2.§ praktiski liedz augstāk minēto iespēju, jo minētie pakalpojumi tiek nodrošināti Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijas slēdzienu un ieteikumu rezultātā (t.i., no sešpadsmit gadu vecuma).

- Šī fragmentācija apgrūtina datu vākšanu un apkopošanu par minētajām jomām; pašlaik nevienai institūcijai nav pietiekama kopskata par situāciju invalīdu izglītībā un nodarbinātībā.
- Sadrumstalotās politikas un pasākumu koordinācija, ko veic Invalīdu lietu nacionālā padome var būt nepietiekama, jo tās konsultatīvais raksturs nenodrošina šo jomu pārvaldību.
- Vienotas politikas trūkuma rezultātā dažādas iestādes un pakalpojumu sniedzēji orientējas uz atšķirīgiem kritērijiem un metodikām, kas atkarīgs no ārzemju sadarbības partneriem (piemēram, Koledža RRC darbojas pēc Vācijas “modeļa” pieredzes, invalīdu sociālajā aprūpē kā paraugs tiek minēta Dānija, t.s. “Rēzeknes projektā” pieredze tiek pārņemta no Norvēģijas u.t.t.).

17. Profesionālo rehabilitāciju saskaņā ar “Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu” (13. pants, 1. sadaļa) nodrošina valsts. Pašlaik šos pakalpojumus sniedz:

- Nodarbinātības valsts dienests (NVD);
- profesionālās rehabilitācijas centri “Koledža RRC” un “Alsviķi”;
- pašvaldību un NVO veiktie pasākumi atsevišķu projektu ietvaros, piesaistot ārvalstu tehniskās palīdzības un dažādu fondu līdzekļus.

18. Tomēr, kompetenču sadalījums un arī veids, kā tas ir noteikts normatīvajos aktos, var radīt neskaidrību šajā jomā.

18.1. “Bezdarbnieku un darba meklētāju atbalsta likumā” (01.07.2002.) ne iestāžu funkciju uzskaitījumā, ne arī citur tekstā, profesionālās rehabilitācijas jēdziens nav atrodams. Kontekstuāli tā ir interpretējama kā viens no aktīvās nodarbinātības pasākumu veidiem. Tādējādi, profesionālā rehabilitācija ir tikai viens no bezdarbnieku apmācības, pārkvalifikācijas un darbā iekārtošanas veidiem, un par to nevar runāt kā par patstāvīgu jomu.

18.2. Nodarbinātības valsts dienests atrodas LM Darba departamenta pārraudzībā, bet profesionālās rehabilitācijas centri – LM Sociālās palīdzības fonda pārziņā. To varētu saukt par funkciju paralēlismu šo pakalpojumu vadībā un izpildes pārraudzībā, kas

nesekmē vienotu atbildības sistēmu un var apgrūtināt pasākumu koordināciju un informācijas apmaiņu.

19. Lai invalīds varētu mācīties, apgūt profesiju vai pārkvalificēties atbilstoši funkcionālo traucējumu veidam, pakāpei un savām interesēm, uzsākot profesionālās rehabilitācijas procesu, ir jānosaka viņa profesionālā piemērotība. Tomēr, ne tā noteikšanas kārtība ne arī piemērotības kritērijus normatīvie nenosaka.

Pēc saviem ieskatiem to dara:

- pedagoģiski medicīniskās komisijas, dodot ieteikumus bērniem invalīdiem apgūt arodizglītību vai arī mācīties profesionālās izglītības iestādēs;
- Profesionālās karjeras izvēles valsts centrs (LM) bezmaksas konsultē personas profesionālās piemērotības jautājumos; tomēr, šeit atkal invalīdi tiek konsultēti “vispārējās plūsmas ietvaros”;
- rehabilitācijas centri, izmantojot no ārvalstu partneriem pārņemtas metodikas.

20. Līdz ar to var secināt, ka

- institucionāla atbildība par invalīdu izglītību un profesionālo rehabilitāciju publiskajā pārvaldē ir sadrumstalota pa dažādām institūcijām;
- šo jomu valsts politikas izstrāde un īstenošanu ir “izšķīdinātas” dažādās valsts programmās (vispārējā un profesionālā izglītība, nodarbinātība) un to regulējošos normatīvos aktos, kurās invalīdu integrācija sabiedrībā var nebūt noteikta kā prioritāte, bet tikai kā kaut kam citam pakārtoti pasākumi.

IV. SPECIĀLĀS IZGLĪTĪBAS PAKALPOJUMU ORGANIZĀCIJA.

21. Lai nodrošinātu invalīdu tiesības uz izglītību, kas atbilstu viņu vajadzībām un vēlmēm un sekmētu viņu integrāciju sabiedrībā, starptautiski atzītā prakse prasa ievērot sekojošus nosacījumus:

- bērniem ar invaliditāti izglītība ir jāapgūst vispārizglītojošās un profesionālās izglītības iestādēs (izņemot gadījumus, kad tas tiešām nav iespējams vai kaitē bērna ar speciālām vajadzībām interesēm), minimāli samazinot speciālo skolu skaitu;
- paralēli izglītības apguvei ir jābūt iespējām iemācīties arodu vai profesiju;
- mācību iestādē ir jānodrošina atbilstoša inženiertehniskā vide un palīgīdzekļi;
- mācību programmām, procesam un līdzekļiem ir jābūt adaptētiem atbilstošiem funkcionāliem traucējumiem;
- pedagogiem, kuri strādā ar skolēniem invalīdiem ir jābūt ar atbilstošām zināšanām un prasmēm;
- speciālajai izglītībai ir jābūt ērti pieejamai, t.i. – iespējami tuvu skolēna dzīvesvietai.

Tas nozīmē praktiskajā dzīvē īstenot nostādni par izglītības pieejamību katram skolēnam, kas atbilst ANO 1989. gada Bērnu tiesību konvencijai, ANO 1990. gada Deklarācijai par izglītību ikvienam, 1993.gada ANO Standartu noteikumiem par iespējām cilvēkiem ar speciālām vajadzībām, 1994. gada UNESCO Pasaules konferences Salamankas rezolūcijai un citiem dokumentiem.

22. Veiktās ekspertintervijas liecina, ka lielākais vairums aptaujāto speciālistu par labāko speciālās izglītības formu uzskata speciālās klases parastās vispārizglītojošās, iesakot likvidēt speciālo izglītības iestāžu sistēmu.

Pašreizējo situāciju (2001./2002. m. g.) raksturo sekojoši Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtie dati,- speciālo izglītību piedāvā 91 mācību iestāde, no kurām tikai 16 jeb 17,6% ir vispārizglītojošās skolas, un to

speciālajās klasēs mācās tikai nedaudz vairāk kā 5% no visiem skolēniem ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem (skat. tabulu Nr. 2.).

Tabula Nr.2.

Izglītības iestādes, kas sniedz speciālo izglītību

	Iestādes		Skolēni		Saņem inv. pabalstu	
	Skaits	%	Skaits	%	Skaits	%
Vispārīzglītības iestādes, kurās ir speciālās klases	16	17,6	518	5,1	100	5,3
Speciālās skolas un speciālās klases internātskolās	75	82,4	9651	94,9	1799	94,7
Kopā	91	100,0	10169	100,0	1899	100,0

23. Skolēni ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem mācās arī vispārīzglītojošo skolu kopējās plūsmās. Viņu skaits ir neliels, un savākie dati ir jāuzskata par orientējošiem, jo ne vienmēr viņi atklāj savas problēmas skolotājiem un citiem bērniem. Tāpat arī skolas, sagatavojot ikgadējās atskaites, ne vienmēr viennozīmīgi interpretē anketās prasītos datus.

Pēc Izglītības un zinātnes ministrijas datiem šādu skolēnu skaits valstī 2001./2002. māc./g. bija 1287, jeb vidēji 0,38% no visiem vispārīzglītojošo skolu kopējās plūsmas izglītotajiem. Viņu sadalījumu pa rajoniem skat. pielikumā (tabulas Nr.3. un Nr.4.). Visaugstākais šādu skolēnu īpatsvars ir Ventspils (1,44%), Talsu (1,36%), Dobeles (1,11%) un Tukuma rajonu un Ventspils pilsētas (1,03%) skolās, bet vismazākais – Jēkabpils (0,08%) un Limbažu (0,08%) rajonos un Rēzeknes pilsētā (0,10%).

Atšķirības atsevišķu rajonu/pilsētu rādītājos nevar interpretēt viennozīmīgi, jo tas prasītu speciālus pētījumus. Tomēr, kā tika atzīmēts vairākās ekspertintervijās, liela loma šeit varētu būt rajonu/pilsētu Izglītības pārvaldēm un Pedagoģiski medicīniskajām komisijām. Kaut vai, tieši Talsu rajona Izglītības pārvalde ir vienīgā, kurā ir darbinieks, kurš atbild par speciālajām skolām un to kontingentu.

Jebkurā gadījumā šis īpatsvars vērtējams kā mazs.
Ekspertintervijās kā cēloņi tam tika minēti:

- skolotāju neieinteresētība, jo tad vienā klasē ir jāstrādā pēc divām programmām, bet piemaksu par to skolotājs nesaņem;
- skolu inženiertehniskā nepiemērotība, jo pašlaik tikai 6 vispārizglītojošās skolas atbilst bērnu invalīdu speciālajām vajadzībām; tāpēc IZM izvirza mērķi, lai katrā rajonā būtu vismaz viena šādām vajadzībām tehniski piemērota vispārizglītojoša skola;
- izglītības nodrošināšanu šeit pietiekamā apmērā nepavada rehabilitācijas pakalpojumi;
- “parastās” skolas nespēj nodrošināt amatu apmācību un atbilstošu praksi (tas attiecas arī uz lielu daļu speciālo klašu);
- ne visi bērni invalīdi ir psiholoģiski gatavi mācīties kopējā plūsmā, tāpēc šajos gadījumos vislabākā izeja ir speciālā klase vispārizglītojošā skolā.

24. Viens no speciālās izglītības elementiem ir arodklases, kurās izglītojamie var iemācīties amatu, kas būtu kaut vai minimāls nosacījums viņu integrācijai vēlākā darba dzīvē. Pēc IZM datiem par 2001./ 2002. māc. g. speciālās izglītības sistēmā bija 72 arodklases, kurās mācījās 602 audzēkņi. Salīdzinājumā ar iepriekšējo mācību gadu situācija nav būtiski izmainījusies, jo tad šajās klasēs mācījās 609 izglītojamie (“Sākuma ziņojums”, 13.lpp).

Arodklašu un to audzēkņu skaitu rajonu griezumā skat. pielikumā (tabula Nr, 5.). Vislielākais tas bija Rīgā (19 klases, 147 skolēni). Nevienas arodklases nebija Alūksnes, Balvu, Bauskas, Dobeles, Ludzas, Ogres, Talsu, un Valmieras rajonos, kā arī Rēzeknes un Ventspils pilsētās.

Īpaši jāakcentē fakts, ka par arodklasēs apgūstamajām programmām un profesijām oficiāli dati netiek apkopoti. Līdz ar to nav iespējams novērtēt ne piedāvājamo pakalpojumu klāstu un kvalitāti, ne arī to atbilstību pašreizējam darba tirgus pieprasījumam.

25. Mācību procesa nodrošināšanai speciālā izglītības sistēmā ir izstrādātas un licenzētas 27 izglītības programmas. Tomēr joprojām to skaits nav uzskatāms par pietiekamu. Ekspertintervijās tika konstatēts, ka

- visi nedzirdīgie bērni mācās pēc vienas programmas, neraugoties uz viņu individuālajām spējām un vēlmēm;

- vidusskolas izglītību nedzirdīgie bērni var apgūt tikai vakarskolā un tikai vienā vietā – Rīgas Raiņa 8. vakara (maiņu) vidusskola.

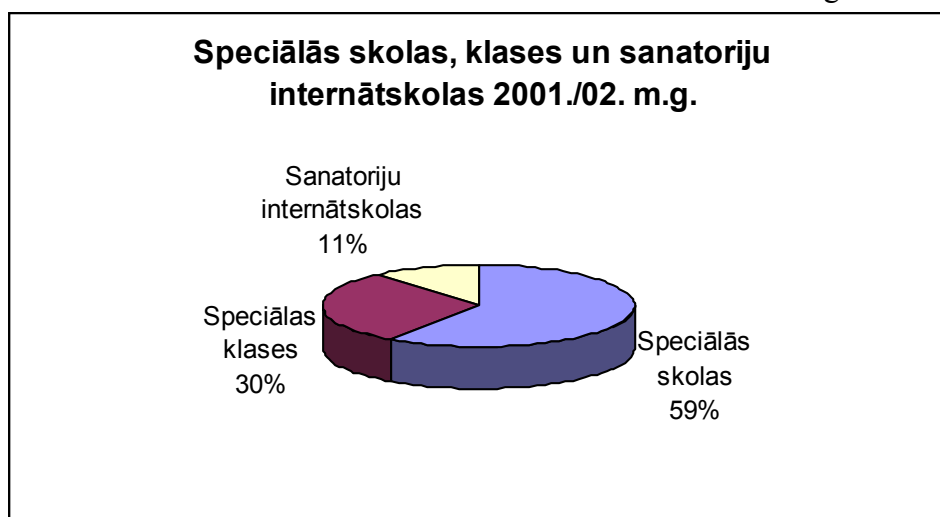
26. Īpaši svarīga problēma, kas var būtiski ierobežot speciālās izglītības pakalpojumu klāstu un kvalitāti ir atbilstoši sagatavotu pedagogu trūkums. Tālākizglītības kursus pedagogiem “Skola visiem” realizē trīs Baltijas valstīs Rēzeknē projekta pedagogu izglītošanai ietvaros.

Tiek organizēti tālāk izglītības kursi šīs jomas pedagogiem, tomēr valsts koordinēti pasākumu praktiski nav. Šādu ziņu nav arī Izglītības un zinātnes ministrijas statistikā. Vislabāk problēmu varētu ilustrēt citāts no ekspresintervijas: “Cik skolotāju mūsu sistēmā ir sagatavoti darbam ar bērniem invalīdiem? (Pārjautā.) Šķiet, ka kādi seši.”

Tāpat, Latvijā ir tikai 14 surdotulki, un jāņem vērā, ka surdo tulkojumi latviešu, krievu, angļu, u.c. valodām ir atšķirīgi, un katrai valodai ir vajadzīgi savi speciālisti.

27. Viens no speciālās izglītības principiem ir tās pakalpojumu ērta pieejamība, t.i., lai bērns to varētu apgūt pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai. Dati par šo izvietojumu rajonos ir atspoguļoti pielikumā (tabula Nr. 6.), taču pētījuma autori sīkāku komentāru par to sniegt nevar, jo šādā gadījumā papildus ir jāiegūst un jāanalizē šajās klasēs un skolās piedāvātās mācību programmas.

Diagramma Nr. 1.

V. PROFESIONĀLĀS REHABILITĀCIJAS PAKALPOJUMU ORGANIZĀCIJA

28. Profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu reglamentē LR Ministru kabineta noteikumi Nr. 383. (01.01.2002.). Tie padara atvērtu pakalpojumu iespējamo sniedzēju loku, ja vien viņi spēj nodrošināt noteikumos definētās prasības pakalpojumu sniedzējiem.

Šobrīd profesionālo rehabilitāciju nodrošina rehabilitācijas centri, Nodarbinātības valsts dienests, kā arī atsevišķu projektu aktivitātes, ko realizē pašvaldības vai arī NVO. Katram no tiem pakalpojumu sniegšanas veidi, formas un pieredze ir specifiski, kas prasa individuālu aprakstu un novērtējumu.

29. Pētījuma autori kā labas prasmes piemēru vērtē “Koledžas RRC” darbību, jo tās piedāvājumiem pakalpojumiem ir komplekss raksturs. Tā ne tikai sniedz profesionālo izglītību invalīdiem, bet arī:

- organizē profesionālās piemērotības noteikšanas ciklu 2 nedēļu garumā, kurā iesaistās ārsts, sociālais pedagogs un psihologs; fokusgrupas intervijā ar koledžas vadību tika teikts, ka ļoti bieži uzņemtajiem invalīdiem vispār nav nekāda priekšstata par profesijām viņu relatīvi izolētās dzīves dēļ;
- nodrošina sociālās rehabilitācijas pasākumus, t.i. beidzējiem palīdz meklēt apdzīvojamo platību, palīdz meklēt darbavietas, psiholoģiski sagatavo intervijām ar darba devējiem, kā arī plāno pavadīt invalīdu viņa pirmajā vizītē pie darba devēja;
- nodrošina audzēkņiem mācību iespējas vakarskolā kā arī speciālo autovadītāja apmācību;
- regulāri sadarbojas ar darba devējiem, un ar dažiem no tiem ir izveidojusies stabila saikne darbavietu nodrošināšanai (“Latimpulss”, “RB Elektronika”, A/S “Diena”, “Jūrmalas siltumtīkli”, Jūrmalas VID nodaļa u.c.).
- sākusi piedāvāt tālmācības formu.

30. Koledža piedāvā sekojošas izglītības programmas:

- Saimnieciskās darbības uzskaitē, kontrole un analīze – Uzskaites un grāmatvedības darbinieks, arodizglītība mācību ilgums – 2 gadi.

- Elektronika – elektrikas montētājs, arodizglītība, mācību ilgums – 2 gadi.
- Ēdināšanas serviss – Pavārs, arodizglītība, mācību ilgums – 3 gadi.
- Automātika, datortehnika un tīkli – Programmējamās automātikas mehāniķis profesionālā vidējā izglītība, mācību ilgums – 4 gadi.
- Komerzinības - Rūpniecības komercdarbinieks, profesionālā vidējā izglītība, mācību ilgums – 2 gadi.
- Komerzinības – Sociālās apdrošināšanas speciālists, profesionālā vidējā izglītība, mācību ilgums – 2 gadi.
- Informācijas tehnoloģija un telekomunikācijas – programmētājs, 1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība, mācību ilgums – 3. gadi.
- Ekonomika, grāmatvedība un nodokļi – Grāmatvedības speciālists, 1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība, mācību ilgums – 3 gadi.
- Tirdzniecības un tirdzniecība – Tirdzniecības un tirdzniecības speciālists, 1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība, mācību ilgums – 3 gadi.
- Cilvēku resursu vadīšana – Personāla vadības speciālists, 1. līmeņa profesionālā augstākā izglītība, mācību ilgums – 3 gadi.

31. Viens no profesionālās rehabilitācijas rezultatīvajiem pamatrādītājiem ir darbā iekārtojušies skaits un invalīdu skaits, kuri turpina izglītību. “Koledža RRC” regulāri veic savu bijušo audzēkņu aptaujas par viņu nodarbinātību. Varbūt šāda prakse būtu jānostiprina kā obligāta pakalpojumu sniedzējiem normatīvajos dokumentos (vai līgumos), jo tas nodrošinātu izejas informāciju pakalpojumu efektivitātes sistemātiskai noteikšanai un sekojošai finansējuma noteikšanai. Koledžas veiktās aptaujas neaptver pilnīgi visus audzēkņus, tomēr šie dati galvenās tendences uzrāda.

32. Tā, no 40 aptaujātajiem 2002. gadā “Koledžu RRC” beigušajiem invalīdiem strādā 17, turpina izglītību – 11, apvieno strādāšanu ar izglītības turpināšanu 6, bet nestrādā – 6 cilvēki. Rezultāti apkopoti sekojošā diagrammā:

Diagramma Nr.2.
“Koledžu RRC” beigušo invalīdu nodarbinātība
un tālākizglītība (2002. gads)

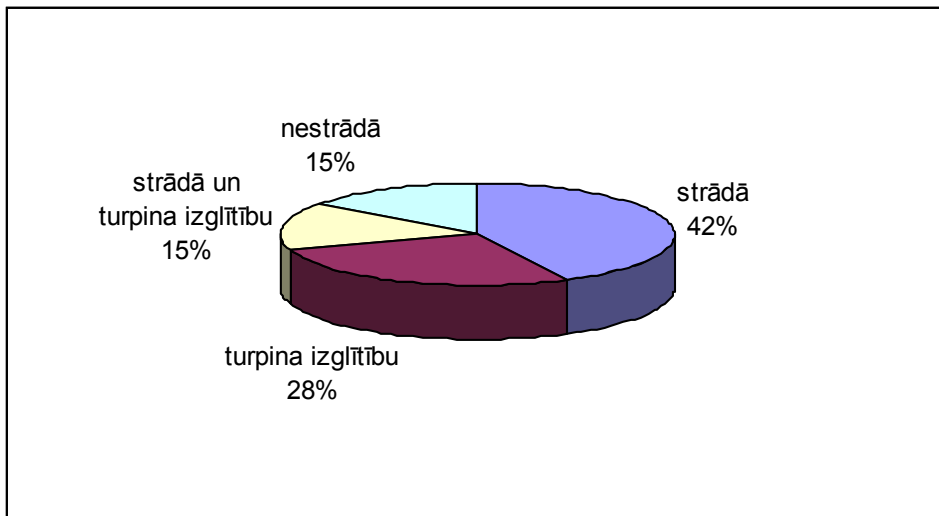

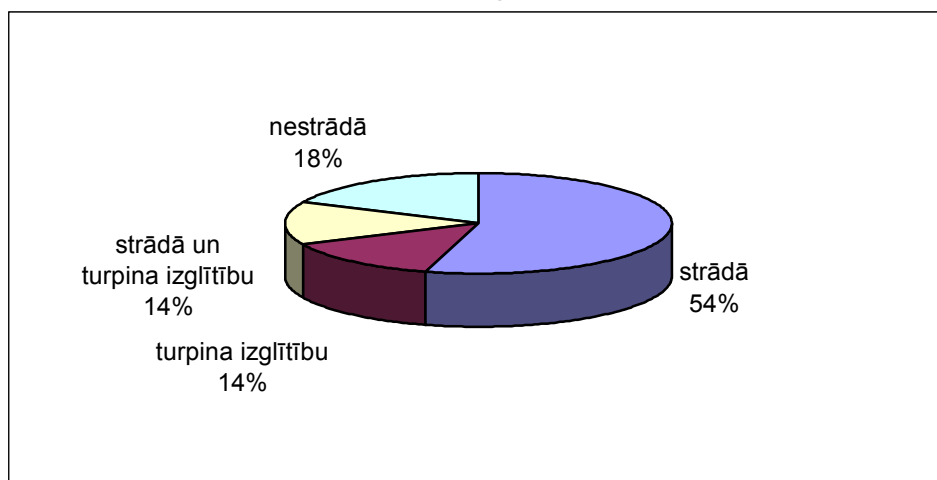
Diagramma parāda, ka pēc profesionālās rehabilitācijas saņemšanas nestrādā apmēram 15% no invalīdiem, kas vērtējams kā augstas efektivitātes rādītājs.

Tomēr objektīvākai interpretācijai būtu nepieciešams precizēt jēdzienu “turpina izglītību”. Tas var nozīmēt gan mācības profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanai, gan arī tikai vidējās izglītības pabeigšanu (visbiežāk vakarskolā).

33. Salīdzinājumam var izmantot arī datus par diviem iepriekšējiem gadiem.

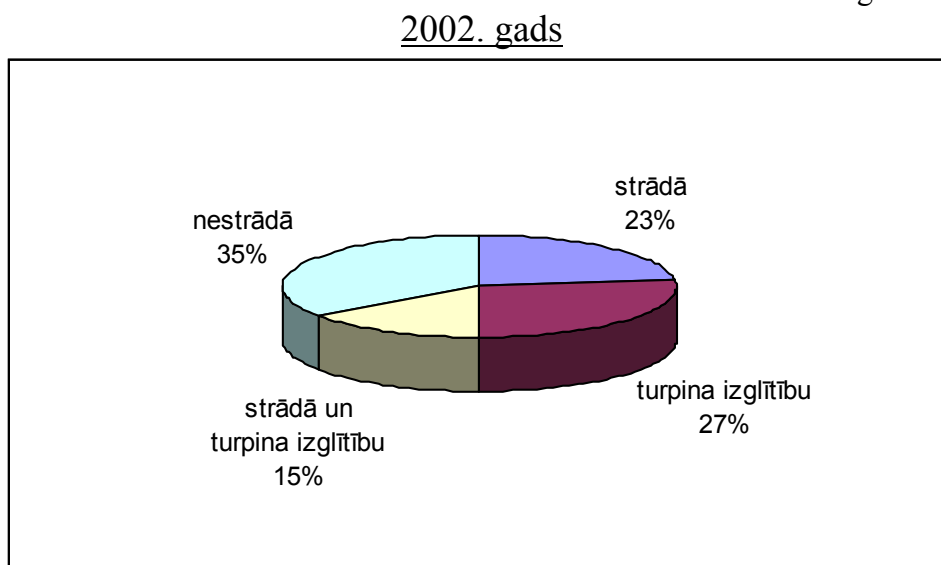
Diagramma Nr. 3.

2001. gads

Tika aptaujāti 22 respondenti, kuri norādīja, ka strādā – 12, turpina izglītību 3, strādā un turpina izglītību 3, nestrādā 4.

Diagramma Nr.4.

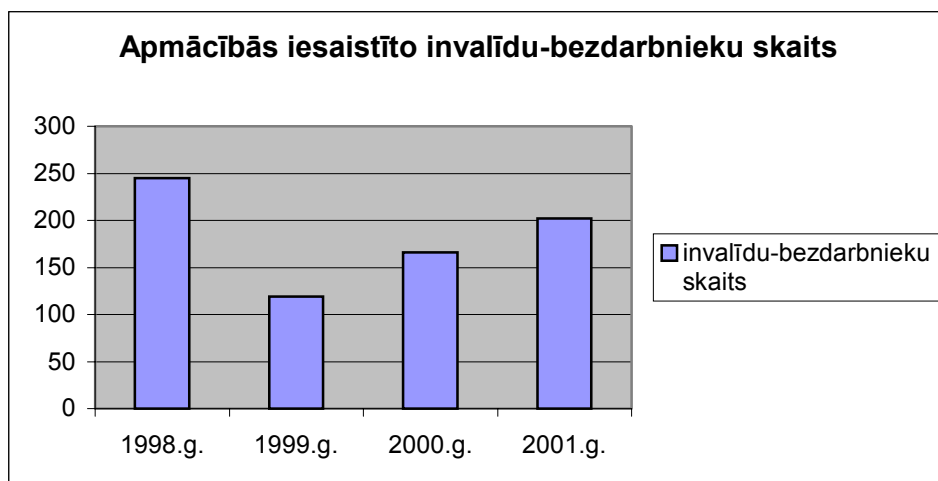

Aptaujāti tika 26 respondenti, no kuriem 6 norādīja ka strādā, 7 – ka turpina izglītību, 4 strādā un mācās, bet 9, ka nestrādā.

34. Nodarbinātības valsts dienests, realizējot aktīvās nodarbinātības pasākumus, savosursos māca arī invalīdus bezdarbniekus. Atšķirībā no profesionālās rehabilitācijas centriem šeit mācības notiek īsākā laikā un ar mazāku budžeta līdzekļu izlietojumu. Arī dienests veic regulāru savu darbības rezultātu apkopojumu. Tā sniegtie dati pētījuma autoriem ir sekojoši.

34.1. Mācībās iesaistīto invalīdu – bezdarbnieku skaitu raksturo sekojoša diagramma.

Diagramma Nr. 5.

34.2.

Tabula Nr. 7.

Invalīdi, kas iekārtojušies darbā pēc mācībām NVD

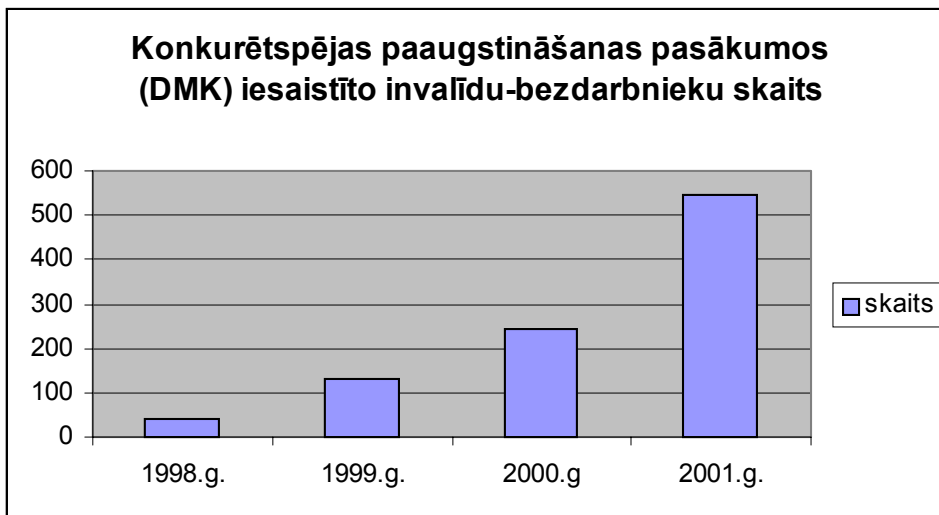
Laika periods	Mācības pabeiguši (skaits)	Iekārtojušies darbā	
		Skaits	Īpatsvars %
2001.g.	161	84	52%
2002. g. (9 mēn.)	109	62	57%
Kopā	270	146	vid. 54%

Tātad, kopš 2000. gada sākuma 54% no invalīdiem bezdarbniekiem, kas pabeidza mācības Nodarbinātības valsts dienestā, arī iekārtojās darbā.

Pētījuma autori uzskata, ka uzmanība ir jāpievērš proporcijai starp to invalīdu skaitu, kas 2001. gadā mācībās iesaistījās (202) un, - kas tās pabeidza (161). Tas nozīmē, ka apmēram 20% no apmācamajiem līdzdalībuursos pārtrauca. Problēma jāpēta sīkāk, tomēr var pieņemt, ka cēloņi ir meklējami mācību procesa nepietiekamā adaptācijā invalīdu vajadzībām (īpaša psiholoģiska pieeja, speciāls tehniskais aprīkojums u.c.).

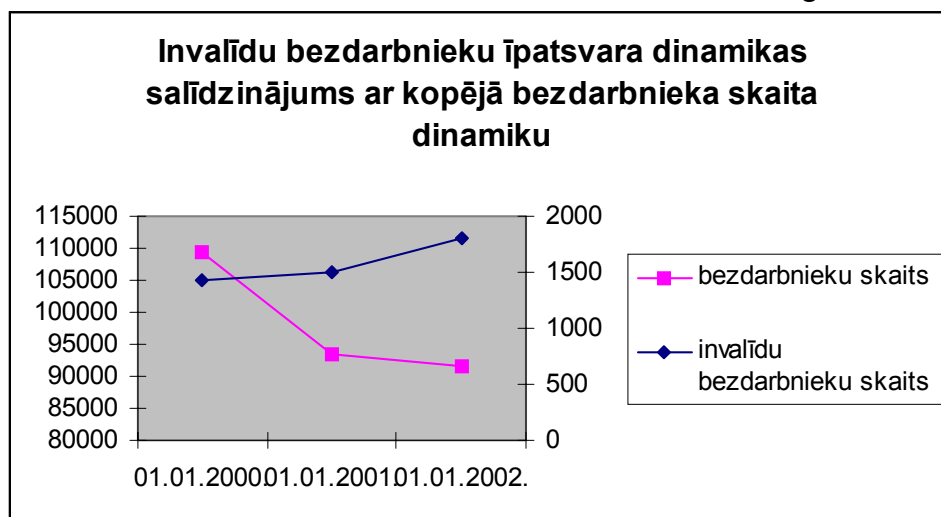
34.3. Nodarbinātības valsts dienests organizē arī t.s. konkurēt spējas paaugstināšanas pasākumus (DMK). Tie ir vienu līdz trīs dienu gari kursi, kuros bezdarbniekiem, piemēram, māca rakstīt CV, motivācijas vēstules, sagatavoties darbā pieņemšanas intervijai, atbildēt uz jautājumiem, būt pārliecinātam par sevi utt. Pēc dienesta sniegtajiem datiem šī pakalpojuma saņēmēju skaitu raksturo sekojoša diagramma.

Diagramma Nr. 6.

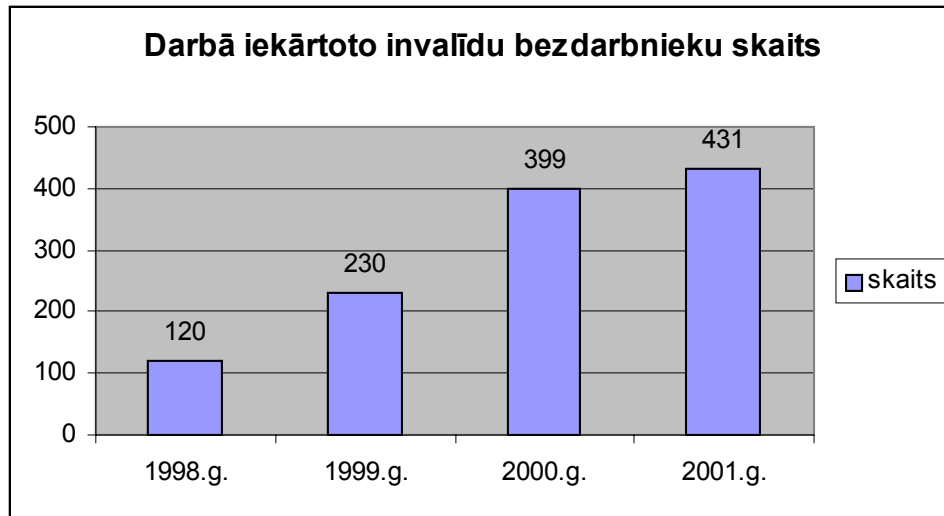
34.4. Viens no Nodarbinātības valsts dienesta pamatuzdevumiem ir bezdarbnieku darbā iekārtošana. Ekspertintervijās tika apgalvots, ka arvien vairāk invalīdu reģistrējas par bezdarbniekiem un pieaug invalīdu bezdarbnieku īpatsvars kopējā bezdarbnieku skaitā. Tā, uz 01.01.2000. bija reģistrēti 1431 invalīdi bezdarbnieki jeb 1,3% no kopējā bezdarbnieku skaita. 01.01.2001. bija reģistrēti 1504 invalīdi bezdarbnieki jeb 1,6% no kopējā bezdarbnieku skaita. 01.01.2002. šie rādītāji attiecīgi bija 1804 jeb 2,0%. (skat. diagrammu.)

Diagramma Nr. 7.

34.5. Tāpat gadu no gada pieaug invalīdu darbā iekārtošanas rādītāji.

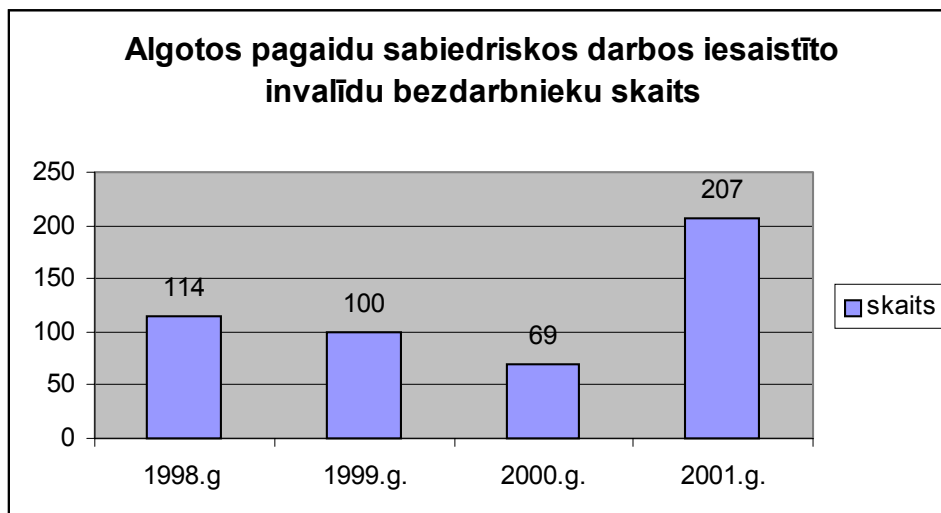
Diagramma Nr. 8.

Ja uz 2001. gada 1. janvāri bija reģistrēti 1504 invalīdi, tad gada laikā darbā tika iekārtoti 431 jeb 28,7% no viņiem. Gandrīz tāds pats darbā iekārtoto īpatsvars bija arī 2000. gada laikā – 27,9%.

34.6. Invalīdi tiek iesaistīti arī algotos pagaidu sabiedriskajos darbos, tomēr tie ir maz kvalificēti, nodrošina vienīgi iztikas minimumu un to regularitāte nav garantējama, ko atspoguļo diagramma.

Diagramma Nr. 9.

35. Profesionālās rehabilitācijas pasākumus piedāvā arī 2002. gadā darbu uzsākusī Amatu apmācības skola. To izveidoja Latvijas

amatniecības skola sadarbībā ar Rīgas pilsētas pašvaldību. Projekta autori amatniecību uzskata par vienu no visperspektīvākajām nozarēm invalīdu nodarbinātībai, jo to raksturo:

- individuāls apmācības raksturs;
- individuāls darba temps;
- viegli apgūstamas darba operācijas;
- skaidri noteikts, konkrēts produkts (darba rezultāts);
- mācības reālā darba vidē.

Skola atrodas Bukultos, bijušās karaspēka daļas teritorijā. Tajā strādā 11 amatnieku brigādes kurās var apgūt darba praktisko pusi. Apmācāmo kontingentu (pašlaik 12 cilvēku, plānots līdz 60) veido ne tikai invalīdi. Bet arī bezdarbnieki, atkarības vielu lietotāji u.c. Pašlaik skolai ir līgumi ar četrām internātskolām par to audzēkņu iesaisti amatu apgūvē.

Skola piedāvā apgūt šādus amatus:

- guļbūvju celtniecība;
- būvgaldnieks;
- flīzētājs;
- krāsotājs;
- sauso būvju celtnieks;
- ādu apstrādātājs.

Pētījuma autori konstatē, ka amatniecība tradicionāli ir bijusi viena no invalīdu nodarbinātības nozarēm, taču līdz šim Latvijā šīs iespējas nav pietiekami novērtētas. Amatniecība varētu būt viena no nozarēm, kurā valsts veicina profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu un nodarbinātības attīstību.

36. Kopumā jāsecina, ka invalīdiem tiek piedāvātas daudzveidīgas profesionālās rehabilitācijas iespējas, tomēr tās apjomam ir jāpieaug. Pakalpojumu organizācija ir institucionāli sadrumstalota, par to trūkst informācija gan invalīdiem, gan politikas veidotājiem. Tāpēc to efektivitātes novērtējums iespējams tikai fragmentāri.

37. Lai noskaidrotu tiešo pakalpojumu saņēmēju – invalīdu – attieksmi pret sniegto pakalpojumu kvalitāti un efektivitāti, konsultanti izpēti sākuma posmā izstrādāja aptaujas anketu invalīdiem, kuri reģistrējušies Nodarbinātības valsts dienestā un guvuši tālākizglītību profesionālās rehabilitācijasursos (skat. pielikumā).

Diemžēl, kā norādīts iepriekš (skat. atskaitē – 13.4.), nebija iespējams nodrošināt anketēšanas datu validitāti un drošību, tādēļ informācija tika iegūta padziļinātās intervijās ar 16 invalīdiem, kuri gan pārstāv dažādus invaliditātes veidus, tomēr pilnībā izlases kopumu neaptver. Paustie viedokļi līdz ar to, būtu analizējami detalizētāk tālāku konkrētu pētījumu ietvaros.

Intervijās tika izmantota formalizētās anketas shēma, papildinot to ar precizējošiem jautājumiem un pašu respondentu viedokļiem.

38. Gandrīz visi intervētie invalīdiem pieejamās apmācības kvalitāti vērtē pozitīvi (“jā”, “drīzāk nekā nē”), tāpat uzskata, ka apmācība sniedz nepieciešamās praktiskās iemaņas, bet (citāts): “Problēmas jau rodas vēlāk...”.

38.1. Pēc aptaujāto viedokļa, jebkuras mācības jebkurā iestādē ir uzskatāmas par integrējošu faktoru. Ja cilvēks pats vēlas mācīties, tadursos sniegtās zināšanas, amatu iemaņas un prasmes ir pilnīgi pietiekošas, lai “kaut ko turpinātu...”.

38.2. Vairums intervējamo izteica viedokli, ka lielākā daļa invalīdu maz kontaktējas ar sabiedrību, izjūtot sevi kā “citādus”, “ne tos...”, “mēs jau esam žēlojami cilvēciņi...” utt., Tādēļ būtiska ir jebkura aktivitātes forma, kurā izdodas piedalīties, un, mācotiesursos, ir cēlusies viņu pašapziņa.

Tas attiecas ne tikai uz izglītības un nodarbinātības jautājumiem. Tā, piemēram, augsti tika vērtēta dažādu NVO darbība, kura dod iespēju sastapties cilvēkiem ar vienādu problēmu loku. (“kaut vai kopā padzert tējiņu”).

38.3. Gandrīz visi intervētie norādīja, ka viņiem ir problēmas konkurēt darba tirgū. Pirmkārt, darba devējs ir biznesmenis un viņam jāpelna nauda, otrkārt, darba devēji “slikti domā” par invalīdiem.

38.4. Intervēti par attiecībām ar darba kolēģiem gandrīz visi atzina, ka nepastāv problēmas un labi var iejusties kolektīvā.

VI. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

39. Invalīdu integrācijas sabiedrībā stratēģija un valsts politika (t.sk. izglītības un nodarbinātības jomā) neaptver visus jautājumus, kuri būtu jāatspoguļo nozares politisko dokumentu paketē. Institucionālā atbildība par invalīdu izglītību un profesionālo rehabilitāciju ir sadrumstalota, un atbilstošas valsts politikas izstrāde ir “izšķīdināta” dažādās valsts programmās un atsevišķos normatīvos aktos.

Līdz ar to, koncepcija “Vienādas iespējas visiem” ir būtiski jāpilnveido, un uz tās bāzes:

- ir jāizstrādā “Valsts stratēģija invalīdu integrācijai sabiedrībā”, kura ietvertu “Latvijas modeli” veidojošas pamatnostādnes, to realizācijas galvenos rezultātus vidējā termiņā (5g.), kā arī realizācijas mehānismu aprakstu;
- atsevišķām pamatnostādnēm ir jātiek izvērstām kā budžeta apakšprogrammām, kuru realizācija rīcības plāna pasākumiem būtu noteikti sagaidāmie rādītāji; un to sasniegšanai nepieciešamais finansējums.

Tikai tad būs iespējams runāt par vienotu valsts politiku invalīdu integrācijas jomā. Šāda tipa stratēģija kā pilotprojekts jau ir izstrādāta Zemkopības ministrijā un akceptēta Ministru kabinetā.

40. Par katras budžeta apakšprogrammas izpildes vadību ir jābūt vienai atbildīgai institūcijai. Tāpēc

- speciālās izglītības jomā Valsts speciālās izglītības centra izveide ir neatliekams uzdevums; centrs kalpotu kā politikas ieviešanas institūcija, jo nepietiek tikai ar normatīvo aktu izstrādi un to ievērošanas kontroli, ja valsts ir uzņēmusies atbildību par speciālo izglītību;
- profesionālās rehabilitācijas jomās pārziņu būtu nepieciešams uzticēt vienai iestādei (iespējams, Sociālās palīdzības fondam, ja tiks paredzēts nostiprināt profesionālās rehabilitācijas pakalpojumus sniedošos centrus, var paplašināt to tīklu);
- jānostiprina Invalīdu nacionālo lietu padomes kompetence un sastāvs (iekļaujot tajā arī IZM, EM un FM ministrus); iepriekš minētie ikgadējie budžeta apakšprogrammu projekti

būtu jāizskata padomē, un tā varētu dot rekomendācijas Ministru kabinetam to apstiprināšanas procesā.

41. Tā kā vienota informācijas sistēma par invalīdu izglītību un nodarbinātību nepastāv, tad minētajām ieviešanas institūcijām ir jāparedz šādu datu bāžu izveidošanas un uzturēšanas funkcija. Tomēr, jau pašlaik speciālās izglītības iestādēm un pakalpojumus sniezošām iestādēm ir jāpieprasa iesniegt detalizētāka informācija, t.sk. arī pakalpojumu efektivitāti raksturojoši dati (viena izglītojamā izmaksas, programmu izmaksas, izglītību pabeigušo skaits, darbā iekārtojušos skaits utt.)

42. Bērniem invalīdiem ir jānodrošina ievērojami plašākas iespējas mācīties profesionālās izglītības sistēmā, kur arī ir iespējama speciālo klašu veidošana ar atbilstošām mācību programmām. Invalīdu tālākizglītības un nodarbinātības veicināšanai ir jāpaplašina speciāli viņiem domāto mācību programmu klāsts. Profesionālās rehabilitācijas jomā līdzšinējo centru darbības jāvērtē pozitīvi, jo tie nodrošina, būtībā kompleksu rehabilitāciju.

43. Jānosaka institūcija, kura būtu atbildīga par atbilstošas kvalifikācijas pedagogu sagatavošanu un tālākizglītību, jo tā ir viena no vajajām vietām izglītības un profesionālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanā.

PIELIKUMI

Tabula Nr. 2.A

Skolēnu skaits rajonu un pilsētu speciālajās skolās, klasēs un sanatoriju internātskolās

Nr.	Rajons, pilsēta	Speciālās skolas	Speciālās klases	Sanatoriju internātsk.	Kopā
1.	Aizkraukles raj.	191			191
2.	Alūksnes rajons	97			97
3.	Balvu rajons	100			100
4.	Bauskas rajons	225	108		333
5.	Cēsu rajons	131	17	418	566
6.	Daugavpils rajons	223			223
7.	Dobeles rajons	79	56		135
8.	Gulbenes rajons	110	12		122
9.	Jelgavas rajons	207			207
10.	Jēkabpils rajons	176			176
11.	Krāslavas rajons	70			70
12.	Kuldīgas rajons	219		131	350
13.	Liepājas rajons	226			226
14.	Limbažu rajons	114			114
15.	Ludzas rajons	93			93
16.	Madonas rajons	154			154
17.	Ogres rajons	68		153	221
18.	Preiļu rajons	88			88
19.	Rēzeknes rajons	129		255	384
20.	Rīgas rajons	248	10	303	561
21.	Saldus rajons	124	81		205
22.	Talsu rajons	147	59		206
23.	Tukuma rajons	285			285
24.	Valkas rajons	136			136
25.	Valmieras rajons	309	18		327
26.	Ventspils rajons	123			123
27.	Daugavpils	544			544
28.	Jelgava	186	76	273	535
29.	Jūrmala	64	10		74
30.	Liepāja	229			229
31.	Rēzekne	173	35		208
32.	Ventspils		10		10
33.	Rīga	2504	281	91	2876
	KOPĀ	7758	773	1624	10169

Tabula Nr.3.

**Skolēnu ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem
īpatsvars LR vispārizglītojošajās skolās**

Nr.	Rajons, pilsēta	Skolēnu kop skaits	t. sk skolēni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem	
			Skolēnu skaits	Īpatsvars (%)
1.	Aizkraukles raj.	6839	58	0,85
2.	Alūksnes rajons	4445	9	0,20
3.	Balvu rajons	4742	15	0,32
4.	Bauskas rajons	8594	28	0,33
5.	Cēsu rajons	10141	73	0,72
6.	Daugavpils raj.	5179	19	0,37
7.	Dobeles rajons	6509	72	1,11
8.	Gulbenes rajons	4656	32	0,69
9.	Jelgavas rajons	5105	30	0,59
10.	Jēkabpils rajons	8502	7	0,08
11.	Krāslavas rajons	5081	12	0,24
12.	Kuldīgas rajons	6206	18	0,30
13.	Liepājas rajons	6847	18	0,26
14.	Limbažu rajons	6067	5	0,01
15.	Ludzas rajons	4669	30	0,64
16.	Madonas rajons	7689	48	0,62
17.	Ogres rajons	9235	42	0,45
18.	Preiļu rajons	6445	16	0,25
19.	Rēzeknes rajons	6051	45	0,74
20.	Rīgas rajons	18153	70	0,39
21.	Saldus rajons	6477	31	0,48
22.	Talsu rajons	8174	111	1,36
23.	Tukuma rajons	9217	101	1,10
24.	Valkas rajons	5156	8	0,15
25.	Valmieras rajons	9909	41	0,41
26.	Ventspils rajons	2083	30	1,44
27.	Daugavpils	15666	21	0,13
28.	Jelgava	9794	20	0,20
29.	Jūrmala	6933	28	0,40
30.	Liepāja	12404	43	0,35
31.	Rēzekne	6100	6	0,10
32.	Ventspils	6285	65	1,03
33.	Rīga	97588	135	0,14
	KOPĀ	336941	1287	vid. 0,38

Tabula Nr. 4.

**Skolēnu skaits ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem
LR vispārizglītojošo skolu klasēs**

Nr.	Rajons, pilsēta	1.- 4. kl.		5.- 9 kl.		10.- 12. kl.	
		skaits	īpatsvars	skaits	īpatsvars	skaits	īpatsvars
1.	Aizkraukles rajons	13	0,53	40	1,13	5	0,56
2.	Alūksnes rajons	6	0,37	3	0,12	-	-
3.	Balvu rajons	10	0,63	5	0,21	-	-
4.	Bauskas rajons	13	0,41	15	0,34	-	-
5.	Cēsu rajons	20	0,55	36	0,68	17	1,41
6.	Daugavpils rajons	6	0,35	13	0,46	-	-
7.	Dobeles rajons	20	0,81	46	1,41	6	0,76
8.	Gulbenes rajons	14	0,81	16	0,70	2	0,31
9.	Jelgavas rajons	16	0,87	14	0,49	-	-
10.	Jēkabpils rajons	1	0,03	5	0,11	1	0,10
11.	Krāslavas rajons	5	0,28	7	0,26	-	-
12.	Kuldīgas rajons	11	0,48	6	0,19	1	0,12
13.	Liepājas rajons	6	0,22	12	0,34	-	-
14.	Limbažu rajons	3	0,13	1	0,03	1	0,17
15.	Ludzas rajons	20	1,25	8	0,32	2	0,36
16.	Madonas rajons	20	0,70	28	0,71	-	-
17.	Ogres rajons	13	0,40	27	0,55	2	0,19
18.	Preiļu rajons	9	0,41	7	0,22	-	-
19.	Rēzeknes rajons	15	0,71	28	0,86	2	0,29
20.	Rīgas rajons	31	0,48	38	0,40	1	0,05
21.	Saldus rajons	5	0,21	25	0,78	1	0,11
22.	Talsu rajons	39	1,30	71	1,78	1	0,10
23.	Tukuma rajons	25	0,73	54	1,14	22	2,08
24.	Valkas rajons	2	0,11	6	0,22	-	-
25.	Valmieras rajons	12	0,35	20	0,40	9	0,57
26.	Ventspils rajons	16	1,96	13	1,14	1	0,75
27.	Daugavpils	5	0,10	12	0,14	4	0,18
28.	Jelgava	5	0,15	15	0,30	-	-
29.	Jūrmala	10	0,43	17	0,47	1	0,10
30.	Liepāja	22	0,53	21	0,32	-	-
31.	Rēzekne	2	0,11	1	0,03	3	0,25
32.	Ventspils	35	1,65	26	0,84	4	0,37
33.	Rīga	37	0,12	89	0,18	9	0,05
KOPĀ		467	0,41	725	0,41	95	0,20

Tabula Nr. 5.

**Arodklašu un skolēnu skaits rajonu un pilsētu speciālajās skolās,
klasēs un sanatoriju internātskolās**

Nr.	Rajons, pilsēta	Arodklašu skaits	Bērnu skaits arodklasēs
1.	Aizkraukles rajons	2	17
2.	Alūksnes rajons		
3.	Balvu rajons		
4.	Bauskas rajons		
5.	Cēsu rajons	1	12
6.	Daugavpils rajons	1	8
7.	Dobeles rajons		
8.	Gulbenes rajons	3	31
9.	Jelgavas rajons	4	42
10.	Jēkabpils rajons	2	22
11.	Krāslavas rajons	2	10
12.	Kuldīgas rajons	2	20
13.	Liepājas rajons	2	17
14.	Limbažu rajons	1	11
15.	Ludzas rajons		
16.	Madonas rajons	2	11
17.	Ogres rajons		
18.	Preiļu rajons	2	11
19.	Rēzeknes rajons	2	19
20.	Rīgas rajons	5	44
21.	Saldus rajons	2	10
22.	Talsu rajons		
23.	Tukuma rajons	2	18
24.	Valkas rajons	2	22
25.	Valmieras rajons		
26.	Ventspils rajons	2	20
27.	Daugavpils	3	26
28.	Jelgava	4	37
29.	Jūrmala	2	9
30.	Liepāja	5	38
31.	Rēzekne		
32.	Ventspils		
33.	Rīga	19	147
	KOPĀ	72	602

Tabula Nr. 6.

**Rajonu un pilsētu speciālo skolu, klašu un sanatoriju
internātskolu skaits.**

Nr.	Rajons, pilsēta	Speciālās skolas	Speciālās klases ārpus speciālām skolām	Sanatoriju internātskolas
1.	Aizkraukles rajons	1		
2.	Alūksnes rajons	1		
3.	Balvu rajons	1		
4.	Bauskas rajons	2	1	
5.	Cēsu rajons	1	1	2
6.	Daugavpils rajons	2		
7.	Dobeles rajons	1	2	
8.	Gulbenes rajons	1	1	
9.	Jelgavas rajons	1		
10.	Jēkabpils rajons	2		
11.	Krāslavas rajons	1		
12.	Kuldīgas rajons	1		1
13.	Liepājas rajons	2		
14.	Limbažu rajons	1		
15.	Ludzas rajons	1		
16.	Madonas rajons	1		
17.	Ogres rajons	1		1
18.	Preiļu rajons	1		
19.	Rēzeknes rajons	1		2
20.	Rīgas rajons	2	1	1
21.	Saldus rajons	1	4	
22.	Talsu rajons	2	3	
23.	Tukuma rajons	2		
24.	Valkas rajons	1		
25.	Valmieras rajons	3	1	
26.	Ventspils rajons	1		
27.	Daugavpils	3		
28.	Jelgava	1	2	2
29.	Jūrmala	1	1	
30.	Liepāja	1		
31.	Rēzekne	1	2	
32.	Ventspils		1	
33.	Rīga	12	7	1
	KOPĀ	54	27	10

ANKETA

(Paredzētais izlases kopums: invalīdi, kuri reģistrējušies VND un guvuši tālākizglītību profesionālās rehabilitācijasursos).

1. Mācības Valsts nodarbinātības dienestaursos man palīdzēja iegūt profesijai nepieciešamās praktiskās iemaņas
 - 1.1. jā
 - 1.2. drīzāk jā
 - 1.3. drīzāk nē
 - 1.4. nē
 - 1.5. grūti atbildēt

2. Man bija viegli izvēlēties mācību kursu, kas atbilst manām interesēm un iespējām
 - 2.1. jā
 - 2.2. drīzāk jā
 - 2.3. drīzāk nē
 - 2.4. nē
 - 2.5. grūti atbildēt

- 3.ursos es vēlētos apgūt profesiju

4. Mācību laikā es ieguvu informāciju par iespējām dabūt darbu
 - 4.1. jā
 - 4.2. drīzāk jā
 - 4.3. drīzāk nē
 - 4.4. nē
 - 4.5. grūti atbildēt

5. Mācībasursos nostiprināja manu pašapziņu
 - 5.1. jā
 - 5.2. drīzāk jā
 - 5.3. drīzāk nē
 - 5.4. nē
 - 5.5. grūti atbildēt

6. Mācības nostiprināja manu vēlmi strādāt
 - 6.1. jā
 - 6.2. drīzāk jā
 - 6.3. drīzāk nē
 - 6.4. nē
 - 6.5. grūti atbildēt

7. Pēc kursu beigšanas man ir regulārs kontakts ar Valsts nodarbinātības dienesta darbiniekiem
 - 7.1. jā
 - 7.2. drīzāk jā
 - 7.3. drīzāk nē
 - 7.4. nē
 - 7.5. grūti atbildēt

8. Pēc kursu beigšanas esmu mēģinājis iekārtoties darbā
 - 8.1. jā
 - 8.2. nē

9. Mēģinājums iestāties darbā bija
 - 9.1. veiksmīgs
 - 9.2. neveiksmīgs

10. Ja mēģinājums iestāties darbā bija neveiksmīgs, tad kāpēc
..... (norādīt cēloni)

11. Esmu esmu
 - 11.1. sieviete
 - 11.2. vīrietis

12. Mans vecums:
 - 12.1. 18-25. g.
 - 12.2. 25-35.g.
 - 12.3. 35-45.g.
 - 12.4. 45-55.g.

12.5. 55-65.g.

13.Man ir būtisks darbspēju ierobežojums

13.1. kopš bērnības

13.2. iegūts dzīves laikā

14.Esmu bez darba (nestrādāju)

14.1. 0-1 gadam

14.2. 1-2 gadi

14.3. 2-5 gadi

14.4. 5-10 gadi

14.5. vairāk par 10 gadiem

15.Dzīvoju

14.1 Rīgā

14.2. citā Latvijas pilsētā

14.3. laukos